

Jaana Lastunen

LASTEN KOKEMUKSIA OSALLISUUDESTAAN HUOLTORIITAPROSESSEISSA

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Kandidaatintutkielma
Helmikuu 2023

TIIVISTELMÄ

Jaana Lastunen: Lasten kokemuksia osallisuudestaan huoltoriitaprosesseissa
Kandidaatintutkielma
Tampereen yliopisto
Sosiaalityön tutkinto-ohjelma, yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Helmikuu 2023

Tavoitteenani tässä kandidaatintutkielmassa on tarkastella, millaisena lapset kokevat osallisuutensa vanhempien huoltoriitaprosesseissa viime vuosien tutkimuksen valossa. Sen lisäksi tarkoitukseni on kuvata lapsen osallisuuden esteitä ja osallisuuteen liittyviä haasteita lapsen näkökulmasta. Aiheen taustalla on vuonna 2019 uudistettu lapsenhuoltolaki, joka aiempaa voimakkaammin nosti lapsen osallisuus oikeuden toteutumisen viranomaisten velvollisuuksiin. Tämä tutkielma on laadullinen review-tutkimus ja tutkimuksen aineisto koostuu 11 tieteellisestä, vertaisarvioidusta artikkelista vuosilta 2017–2022. Aineistoa olen analysoinut sisällönanalyysin menetelmin. Taustoitin tutkimusaihetta kuvaamalla osallisuuden oikeudellista perustaa sekä osallisuuden erilaisia tasoja. Lisäksi kuvaan huoltoriidan käsitettä ja huoltoriidan vaikutuksia lapseen ja lapsen osallisuuteen.

Aineistossani on sekä lasten haastatteluihin että viranomaisten asiakirjoihin pohjautuvia tutkimuksia. Aineiston perusteella suurin osa lapsista kokee, että heillä on ainakin jollain tavalla mahdollisuus osallistua huoltoriitaprosesseihin. Toisaalta pieni osa lapsista nostaa myös esiin, ettei heillä ole minkäänlaista osallisuutta päätöksiä tehtäessä. Selkeää on, että lapset pääsääntöisesti haluavat tulla kuulluksi, mutta ymmärtävät kuulluksi tulemisen ja päätöksen tekemisen eron. Osa lapsista uskoo, että heidän mielipiteellään on merkitystä, kun heidän asioistaan tehdään päätöksiä. Joissain tapauksissa lapsilla on myös suoraa vaikutusvaltaa omilla asioissaan. Aineistossa lapset kuvaavat osallisuutta pääasiassa positiivisin termein, tosin pieni osa lapsista kuvaa osallisuuteen liittyvän myös esimerkiksi syyllisyyden, huolen tai ahdistuksen tunteita.

Lapsen mahdollisuus osallisuuteen huoltoriitaprosesseissa on vahvasti kytköksissä vanhempien mahdollistamiseen ja osa lapsista ei saa osallistua asioidensa käsittelyyn omasta toiveestaan huolimatta. Jotkut lapset myös kokevat erittäin hankalaksi esittää toiveitaan vanhemmilleen, koska pelkäävät vanhemman reaktiota tai ovat huolissaan vanhemman voinnista. Lapset tulevat usein tahtomattaan vedetyksi keskelle vanhempien riitaa ja tuntevat esimerkiksi syyllisyyttä vanhempien riidoista. Esimerkiksi lapsen kokema lojaliteettiristiiriita, vieraannuttaminen ja perheväkivalta ovat aineistoni perusteella ilmiöitä, jotka erityisesti haastavat lapsen turvallista osallisuutta lapsen asioista päätettäessä.

Lapsen osallisuuden oikeudellinen perusta vaikuttaa aineiston perusteella olevan melko hyvin sisäistetty etenkin ammattilaisten keskuudessa, mutta käytännön toteuttamiseen tarvitaan yhä lisää keinoja. Lasten kokemukset osallisuudesta olivat pääasiassa positiivisia, mutta on myös huomioitava, että kaikki lapset eivät koe osallisuutta positiivisena asiana. Jatkossa olisi tarpeellista tutkia lisää sitä, miten huoltoriidan keskellä elävän lapsen resilienssiä voidaan vahvistaa, ja tätä kautta vähentää huoltoriidan negatiivisia vaikutuksia. Erilaisista lasta osallistavista menetelmistä on tarpeellista saada myös pidempiaikaisia seurantatutkimuksia sekä tutkimuksia, joissa olisi mukana myös kontrolliryhmä.

Avainsanat: osallisuus, huoltoriita, lapsen näkökulma

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	4
2	OSALLISUUS LAPSEN OIKEUTENA.....	5
2.1	Lapsen osallisuuden oikeudellinen perusta	5
2.2	Osallisuuden tasot	8
2.3	Huoltoriidan seuraukset lapselle ja osallisuudelle.....	10
3	TUTKIMUKSEN AINEISTO JA METODI	13
3.1	Tutkimusmenetelmänä kirjallisuuskatsaus.....	13
3.2	Aineiston analyysi	14
4	LASTEN KOKEMUKSIA OSALLISUUDESTA SEKÄ OSALLISUUDEN ESTEISTÄ	16
4.1	Lasten kokemuksia osallisuudestaan huoltoriidassa	16
4.2	Lasten kokemuksia osallisuuden haasteista.....	19
5	JOHTOPÄÄTÖKSET	23
6	LÄHTEET	27
7	LIITTEET	31
	LIITE 1: Aineisto	31

TAULUKOT

Taulukko 1: Tietokannat ja hakusanat.....	14
Taulukko 2: Sisäänotto- ja poissulkukriteerit	14

1 JOHDANTO

Valitsin kandidaatintyöni aiheeksi lapsen osallisuuden huoltoriitaprosesseissa, koska olen kiinnostunut vanhempien kanssa tehtävästä erotyöstä sekä sen mahdollisuuksista osallistaa lasta enemmän työskentelyyn. Kiinnostukseni lapsen osallisuuteen nousee erityisesti vuonna 2019 voimaan tulleesta lapsenhuoltolain uudistuksesta, jossa lapsen asemaa ja osallisuutta korostetaan aiempaa voimakkaammin. Tämän vuoksi päätin myös tarkastella lapsen osallisuuden näkökulmaa varsin lyhyen aikavälin eli viimeisen viiden vuoden osalta.

Käsitys lapsista on muuttunut viime vuosikymmenten aikana: lapset nähdään kykenevinä tiedostamaan omat tarpeensa ja tunteensa ja he voivat olla arvokkaita osallisia heidän arkeensa vaikuttavissa päätöksissä vanhempien eron jälkeen. Lapset itse yleensä haluavat kertoa näkemyksensä vaikeissakin huoltoriitapauksissa. (Quigley & Cyr 2018.) Lapsen asema oikeuksia omaavana subjektina eikä niinkään toiminnan ja ratkaisujen kohteena korostui entisestään lapsenhuoltolain uudistuksessa vuonna 2019 (Koulu 2019, 413). Tässä tutkimuksessa käytän termiä *huoltoriita* kuvaamaan kaikkea vanhempien välistä riitelyä lapsen huoltoon, asumiseen ja tapaamisiin liittyen. Tutkimusten mukaan vanhempien erosta ja siihen liittyvistä konflikteista voi olla pitkään haitallisia seurauksia lapselle. Toisaalta tutkimukset osoittavat, että lapset, jotka ovat osallisina eroon ja sopimusten tekoon liittyvissä prosesseissa, kuten sovittelussa tai oikeudenkäynnissä, kärsivät eron negatiivisista seurauksista vähemmän kuin lapset, jotka jätetään näiden prosessien ulkopuolelle (ks.. Birnbaum ym. 2011).

Suomessa on tehty tutkimusta lasten osallisuudesta huoltoriitoihin lähinnä ammattilaisten ja eri palvelujen näkökulmasta. Myös kansainvälisessä tutkimuksessa korostuu erilaisten interventioiden tutkimus. (Autonen-Vaaraniemi 2019, 363.) Tässä tutkimuksessa tarkastelen lasten kokemuksia osallisuudestaan vanhempien huoltoriitoihin liittyvissä prosesseissa sekä hahmottelen kuvaa siitä, millaisia osallisuuden esteitä tai haasteita lasten kokemusten perusteella on löydettävissä. Kuvaan ensin lapsen osallisuuden oikeudellista perustaa sekä osallisuuteen ja huoltoriitoihin liittyvää aiempaa tutkimusta. Tämän jälkeen esittelen tutkimukseni aineiston. Aineistona tutkimuksessani on 11 vertaisarvioitua tutkimusartikkelia, joiden

aineistona on lasten haastatteluja sekä viranomaisten asiakirjoja huoltoriitoihin liittyen. Lopuksi esittelen tutkimustulokset sekä johtopäätökset.

2 OSALLISUUS LAPSEN OIKEUTENA

2.1 Lapsen osallisuuden oikeudellinen perusta

Osallisuus on Isolan ja kumppaneiden (2017, 16) mukaan olemista, toimimista ja osallistumista erilaisissa suhteissa. Osallisuus liittyy erityisesti hyvinvointia ja elämän merkityksellisyyttä lisääviin vuorovaikutussuhteisiin (mt., 5). Pajulammi (2014, 141) kuvaa osallisuutta sen vastakohtana osattomuuden kautta. Osattomuus voi tarkoittaa eräänlaista yksilön sivuun jäämistä yhteiskunnasta tai toisaalta osattomuus voidaan nähdä yksilön henkilökohtaisena kokemuksena siitä, ettei hän ole tullut otetuksi huomioon (mt.). Tässä tutkimuksessa käytän osallisuutta kuvaamaan lapsen kokemusta osallistumisesta ja huomioiduksi tulemisesta, kun vanhemmat tai ammattilaiset tekevät päätöksiä perheen ja lapsen asioista.

Vielä pari vuosikymmentä sitten lapsi nähtiin ensisijaisesti suojeltavana päätösten kohteena, jonka näkemykset tulevat parhaiten esiin vanhempien kautta. Pelättiin, että liika tieto ja osallistuminen vahingoittaisi lasta. YK:n lapsen oikeuksien sopimus on oleellinen tekijä lasten oikeuksien lisääntymisessä omaa elämää koskevassa päätöksenteossa. Nykyään lapsi nähdään oikeuksia omaavana yksilönä sen sijaan, että lapsi nähtäisiin huolen ja päätösten kohteena. (Birnbaum ym. 2011; Birnbaum & Saini 2012; Saini & Birnbaum 2015.) Hurtigin (2006, 167) mukaan osallisuus ja toimijuus edellyttävät, että lapsi voi myös tuottaa tietoa tilanteestaan, kokemuksistaan ja odotuksistaan.

Sekä kansallisessa että kansainvälisessä lainsäädännössä on säädetty lapsen oikeudesta osallisuuteen ja edellä mainittu YK:n lapsen oikeuksien sopimus on niistä oleellisin. Suomi ratifioi sopimuksen vuonna 1991. Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan oikeus osallisuuteen kuuluu jokaiselle lapselle. Sopimuksen 12 artiklassa todetaan, että

”sopimusvaltiot takaavat lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti.”

(Asetus lapsen oikeuksia koskevan
yleissopimuksen voimaansaattamisesta
60/1999.)

Lapsen oikeuksien sopimuksessa ei ole ikärajoja, vaan oikeus oman näkemyksen esiin tuomiseen kuuluu pienellekin lapselle. Lapsen iällä ja kehitystasolla on merkitystä silloin, kun arvioidaan, miten lapsen näkemys tulee ottaa huomioon. Lapsi täytyy saada riittävästi tietoa, jonka pohjalta muodostaa oma näkemyksensä, jotta oikeus osallisuuteen voi toteutua. Lapselle on esimerkiksi kerrottava erilaisista ratkaisuvaihtoehdoista. Osallistuminen on myös vapaaehtoista; mielipiteen ilmaiseminen ei koskaan ole pakollista. Edellytys lapsen osallisuuden toteutumiseen on aikuisten halukkuus ja valmius kuulla lasta. (Hakalehto 2018, 47–49.)

Kansallisessa lainsäädännössä lapsen oikeudesta osallisuuteen säädetään lisäksi esimerkiksi perustuslaissa, sosiaalihuollon asiakaslaisissa, hallintolaisissa sekä lastensuojelulaisissa (Hotari ym. 2013, 149–150). Osallisuusperiaate on myös yksi lapsioikeuden keskeinen periaate suomalaisessa lainsäädännössä (Hakalehto 2018, 89). Perustuslain mukaan lapsen *”tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti”*. Osallisuuden ollessa perusoikeus, sen rajoittaminen edellyttää perusoikeuksien rajoitusedellytysten täyttymistä. Osallisuuden rajoittaminen edellyttää siis lainsäädäntöä, jossa se mahdollistetaan eikä sitä lainsäädännössäkään voida rajoittaa muutoin kuin tilanteessa, jossa vakavasti vaarantuisi jokin muu lapselle tai muulle henkilölle kuuluva lakiin perustuva oikeus. (Hakalehto 2018, 89–90.) Osallisuusperiaate on myös yhteydessä lapsen edun ensisijaisuuden periaatteeseen; osallisuusperiaate pyrkii varmistamaan, että lapsen etu toteutuu (mt., 95).

Lapsen osallisuuden vahvistaminen on ollut myös yksi lapsenhuoltolain vuoden 2019 voimaan tulleen uudistuksen tavoitteista. Lapsen kuulluksi tulemisesta ja osallistumisoikeuksia parantavia uudistuksia liittyy sekä huoltajien, lastenvalvojien, tuomioistuinten että sosiaalilautakunnan selvityksen tekijän tehtäviin. (Tolonen 2020, 345–346). Oikeuskäytännössä lapsen osallisuudesta on erotettavissa kaksi

näkökulmaa; menettelyllinen osallisuus ja aineellinen osallisuus. Menettelyllisellä osallisuudella kuvataan lapsen konkreettista puhevaltaa ja henkilökohtaista tai välillistä kuulemista. Aineellinen osallisuus liittyy asiaratkaisun sisältöön eli siihen, kuinka lapsen näkemys huomioidaan päätöksenteossa. (Mt., 350–351.)

Lapsen osallisuus huoltoriitatapauksissa nähdään lapsen perusoikeutena jo laajalti, mutta keinot osallisuuden mahdollistamiseksi vaihtelevat huomattavasti maiden erilaisten järjestelmien vuoksi. Tyypillisimpiä keinoja lapsen kuulemiseksi ovat sosiaalityöntekijöiden tai psykologien arvioinnit, lapsen oikeusedustus tai oikeudelliset haastattelut. Lisäksi on yleistä, että lapsen mielipide välitetään vanhempien tai edunvalvojan kautta, lapsen kirjoittaman kirjeen välityksellä tai lapsen videoidun tai muuten tallennetun mielipiteen avulla. (Saini & Birnbaum 2015, 112-113.)

Lakinäkökulmasta sosiaalitoimella on lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyen Suomessa neljä eri tehtävää: perheasioiden sovittelu, vanhempien välisen huolto-, tapaamis- ja elatussopimuksen vahvistaminen, sosiaalilautakunnan selvityksen laatiminen tuomioistuimelle sekä täytäntöönpanosovittelu (Aaltonen 2020, 285). Esittelen edellä mainitut yleensä sosiaalityöntekijälle kuuluvat tehtävät seuraavissa kappaleissa. Näiden lisäksi sosiaalitoimi tukee eroperheitä yleiseen neuvonta- ja ohjausvelvollisuutensa liittyen sekä tarvittaessa tarjoaa muita palveluita, kuten lastensuojelun tukitoimia tai toimeentuloon liittyvää apua (mt., 285–286).

Perheasiainsovittelu on palvelu, jota sosiaalitoimen on avioliittolain perusteella pyynnöstä annettava perheille, joissa esiintyy ristiriitoja. Käytännössä perheasiainsovittelua pyydetään yleensä eroon liittyvien asioiden sopimiseksi. Perheasiainsovittelun järjestäminen on kunnan (nykyisin hyvinvointialue) velvollisuus, mutta se voidaan ostaa myös ulkopuoliselta palveluntuottajalta. (Aaltonen 2020, 286–287.) Sosiaalilautakunnalla eli käytännössä *lastenvalvojalla* on oikeus vahvistaa vanhempien sopimus lasten huollosta, tapaamisoikeudesta ja elatuksesta. Noin 90 prosenttia edellä mainituista asioista sovitaan sosiaalitoimessa. (Aaltonen 2020, 287.) Sopimusta vahvistettaessa on huomioitava lapsen etu ja lapsen mielipide. Ensisijaisesti tarkoituksena on, että vanhemmat selvittävät lapsen mielipiteen ja lastenvalvojan tehtävänä on varmistaa, että näin on tapahtunut. Jos vanhemmat esimerkiksi antavat ristiriitaista tietoa lapsen mielipiteestä, toissijaisena keinona lastenvalvoja voi keskustella lapsen kanssa henkilökohtaisesti. Tarkoitus on, että

vanhemmat saisivat neuvontaa ja ohjausta lapsen toiveiden ja mielipiteen selvittämiseksi. (Tolonen & Linnanmäki 2020, 144–149.)

Lapsenhuoltolain mukaan tuomioistuimen on tarvittaessa hankittava selvitys sosiaalilautakunnalta huolto- ja tapaamisriidassa. *Sosiaalilautakunnan selvityksestä* käytetään yleisesti termiä *olosuhdeselvitys*. Olosuhdeselvitys on lain näkökulmasta ennen kaikkea luonteeltaan tiedon hankintaa ja sen välittämistä tuomioistuimelle; sosiaalitoimi toimii tuomioistuinta avustavana viranomaisena. Selvityksellä pyritään hankkimaan mahdollisimman objektiivisia tietoja esimerkiksi perheen tilanteesta tai elinolosuhteista muun muassa lasta kuulemalla, kotikäynneillä sekä pyytämällä tietoja lapsen päiväkodista, koulusta tai muilta tahoilta. (Aaltonen 2020, 288–291.) Forsbergin ja Ritala-Koskisen (2021, 29) mukaan sosiaalitoimen selvitysten painoarvo on noussut siitä huolimatta, että sosiaalityön rooli nähdään ennen kaikkea avustavana; jos olosuhdeselvityksessä otetaan kantaa siihen, miten asia tulisi ratkaista, oikeus poikkeaa tästä suosituksesta vain harvoin. *Täytäntöönpanosovittelussa* pyritään ensisijaisesti saamaan vanhemmat noudattamaan vapaaehtoisesti tuomioistuimen antamaa päätöstä. Sovittelijan tulee selvittää ja ottaa huomioon myös lapsen mielipide. (Aaltonen 2020, 288.)

2.2 Osallisuuden tasot

Vaikka lapsen osallisuus on nykyään lainsäädännönkin kautta vahvistettu oikeus, lapsen osallisuuden muoto tai taso voi vaihdella huomattavasti. Yasenik ja Graham (2017) ovat jaotelleet lapsen äänen kuulumisen huoltoriitaprosesseissa seuraaviin kolmeen luokkaan:

- i. *Child-focused* (lapseen keskittynyt näkökulma: lapsi ei mukana, mutta työntekijä pyrkii pitämään lapsen näkökulman aktiivisesti mukana keskustelussa)
- ii. *Child-inclusive* (lasta osallistava näkökulma: lapsen näkökulma kuullaan työntekijän välityksellä)
- iii. *Child-centered* (lapsikeskeinen näkökulma: lapsi keskeisessä osassa prosessia, työntekijä kuulee lasta suoraan)

(Yasenik & Graham & Fieldstone 2020, 761 muk.)

Hart on vuonna 1992 luonut ”lapsen osallisuuden tikkaat”, jonka askelmat kuvaavat lapsen osallisuuden tasoa. Alimmilla tasoilla lapsi toimii aikuisen käskyn tai johdattelun mukaan ja mitä ylemmäs tikkailla mennään, sitä enemmän lapsi on osallisena keskusteluun ja aivan ylhäällä myös päätöksentekoon. (Hart 2007, 22.) Shier (2001, 110) on kehittänyt Hartin mallia edelleen muodostaen ”Pathways to participation” eli ”polku osallisuuteen” -mallin. Tässä mallissa lapsen osallisuuden tasot ovat:

- i. Lasta kuullaan
- ii. Lasta tuetaan ilmaisemaan mielipiteensä
- iii. Lapsen näkemys otetaan huomioon
- iv. Lapsi on osallisena päätöksentekoprosessissa
- v. Lapsi jakaa vallan ja vastuun päätöksenteosta aikuisen kanssa

Eri tasojen lisäksi jokaisella tasolla huomioidaan työntekijöiden tai vanhempien *valmius, mahdollisuudet* ja *velvollisuudet* toimia kyseisellä tasolla. Shierin mukaan kolmannen tason osallistaminen on minimi, jolla saavutetaan lapsen oikeuksien sopimuksen vaatimukset. (Mt., 110–111.) Myös Yasenik ja kumppanit toteavat, ettei ole teoriassa mahdollista todella kuulla lapsen näkemystä kuulematta lasta itseään; lapsen ääni ja aikuisen välityksellä esitetty lapsen ääni ei ole sama asia (Yasenik ym. 2020, 761).

Hierarkisten tasojen sijaan Birnbaum ja Saini (2012, 405–406) jaottelevat lapsen osallisuutta erilaisiin teemoihin, jotka kiteyttävät lapsen osallisuuden monimutkaisuuden. Päätöksentekoprosessissa tulisi lapsen osallisuutta pohdittaessa huomioida ainakin seuraavat teemat: lapsen oikeudet, demokraattinen prosessi, lapsen suojeleminen, lapsen kapasiteetti, lapsen aito osallistuminen sekä ajoitus.

Lapsen osallisuuden käsittelyyn liittyy aina myös ajatus lapsen edusta. Lapsen edun käsitteeseen liittyy kiinteästi lapsen suojaamisen tarve. Perinteisesti lapsen osallisuuden kieltämistä on perusteltu lapsen etuun vedoten; on aikuisten tehtävä määrittää lapsen paras. Nykyään nähdään, että lapsen autonomisuuden ja osallisuuden tukeminen on tärkeää jo lapsen kehityksen kannalta. Lasta voidaan kuitenkin suojata silloinkin, kun lapsi osallistuu. Osallisuus tarkoittaa, että lapsen mielipiteelle annetaan painoarvoa, mutta lapsi ei päättää asioistaan yksin. (Pajulammi 2014, 191–192.) Tutkimusten perusteella lapset haluavat tilaisuuden kertoa oma

näkemyksensä, vaikka se ei vaikuttaisi lopulliseen päätökseen; lapsi ymmärtää eron oikeuden tulla kuulluksi ja oikeuden päättää asioista välillä (Birnbaum & Saini 2012, 408).

2.3 Huoltoriidan seuraukset lapselle ja osallisuudelle

Eroavista vanhemmista suurin osa sopii lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisista keskenään ja vahvistaa sopimuksen sosiaalitoimessa tai käräjäoikeudessa. Jos vanhemmat eivät pääse sopuun, syntyy riita-asia, johon voi hakea ratkaisua käräjäoikeudesta. Käräjäoikeudessa käsitellään vuosittain noin 2500 riitaista lapsenhuoltoasiaa. (Forsberg & Ritala-Koskinen 2021, 28.) Lapsenhuoltolaissa huoltoriidalla tarkoitetaan tuomioistuimessa vireille tullutta riitaa, mutta yleiskielessä huoltoriidalla ymmärretään tarkoitettavan kaikkia vanhempien välisiä erimielisyyksiä ja riitoja lapsen huoltoon liittyen (Muukkonen & Vaitomaa 2021, 12). Vaativiksi tai vaikeiksi huoltoriidoiksi voidaan laskea tapaukset, joissa vanhemmat jatkuvasti tekevät syytöksiä toisistaan, tuntevat toista vanhempaa kohtaan vihaa ja epäluottamusta, heikentävät tai sabotoivat toistensa roolia vanhempana sekä tekevät verbaalista tai fyysistä väkivaltaa toiselle vanhemmalle (Nikupeteri ja Laitinen 2021, 19). Tässä tutkimuksessa käytän sanaa *huoltoriita* yleisterminä kuvaamaan vanhempien ristiriitatilannetta lapsen huoltoon, asumiseen ja/tai tapaamisiin liittyen huolimatta siitä, onko asia käsitellyssä tuomioistuimessa tai kuinka intensiivistä vanhempien riitely on.

Tutkimusten mukaan lapsille voi olla vanhempien erosta merkittäviä negatiivisia seurauksia. Eroperheiden lapset suoriutuvat heikommin koulussa, heillä on enemmän käyttäytymiseen liittyviä ongelmia, heidän psyykkinen ja emotionaalinen hyvinvointinsa on matalampaa, heillä on huonompi itsetunto ja heillä on enemmän ongelmia sosiaalisissa suhteissa kuin lapsilla, jotka kasvavat ehjissä perheissä. Nämä seuraukset ovat tutkimusten mukaan yleistettävissä asuinmaasta, kulttuurista tai perheiden varallisuudesta riippumatta. Ero on lapselle suuri stressitekijä ja psyykkinen sopeutuminen perheen rakenteen muutokseen on lapselle suuri rasitus. (Klein Velderman ym. 2018, 415–416.) Vanhempien ero ja siihen liittyvä huoltoriita voidaan nähdä yhtenä lapsuusajan merkittävänä traumana tai elämänkriisinä (Bala ym. 2013; Bergman & Rejmer 2017, 136) ja tämän vuoksi usein ajatellaan, että lasta tulisi suojata riidalta kaikin tavoin.

Birnbaum ja kumppanit (2011, 415) kuitenkin haastavat, että lapsi on huoltoriitatapauksissa joka tapauksessa jo vedetty mukaan vanhempien riitaan, joten lapsen osallistaminen riidan selvittelyyn parantaa myös lapsen mahdollisuutta sopeutua eroon. Tutkimuksissa on selkeitä viitteitä siitä, että lapset, jotka ovat saaneet olla osallisina eroon liittyvissä prosesseissa, kärsivät eron negatiivisista seurauksista vähemmän (ks. Bala ym. 2013; Birnbaum ym. 2011; Dykes & Ward 2022; Razbani-Tehrani & Kaptyn 2022; Turoy-Smith ym. 2018). Vaikuttaa myös siltä, että erityisesti vaativien huoltoriitojen keskellä elävät lapset kokevat erityisen tärkeäksi päästä osalliseksi päätöksentekoon (Quigley & Cyr 2017, 156).

Dykes ja Ward (2022, 370) muistuttavat, että eroa edeltävien ongelmien seuraukset on vaikeaa erottaa eron seurauksista. Heidän mukaansa on mahdollista, että ongelmia aiheuttavatkin eron erilaiset seuraukset, ei niinkään itse ero. On näyttöä siitä, että lapsen kuuleminen huoltoriitaprosesseissa kehittää mm. lapsen itsetuntoa ja kyvykkyyden tunnetta, mitkä ovat yhteydessä stressaavista elämäntilanteista selviämiseen (Razbani-Tehrani & Kaptyn 2022, 68). Tämä liittyy resilienssin käsitteeseen, mikä osaltaan selittää sitä, miksi joillekin lapsille erosta on haitallisempia tai pitkäaikaisempia seurauksia kuin toisille (Birnbaum ym. 2011, 399; Klein Velderman ym. 2018, 416).

Birnbaumin ym. (2011, 399) mukaan kansainvälisten tutkimusten perusteella lapsia kuullaan suhteellisen vähän huoltajuuteen ja tapaamisoikeuteen liittyvissä asioissa ja käytännöt ovat vaihtelevia. Suunta on kuitenkin oikea, sillä Turoy-Smithin ja kumppaneiden (2018, 607) mukaan lapsen kuuleminen on nykyään oleellinen osa huoltajuuskiistoihin liittyviä raportteja ja lasten kuulemiseen käytetty aika on yli tuplaantunut 25 vuoden aikana. Yhtenä haasteena lapsen osallisuuden toteuttamisessa huoltoriidoissa on laaja ja hajanainen palvelukenttä. Perheellä saattaa olla useita eri asiakkuuksia eri palveluissa. Pahimmillaan aikuisten näkökulma nousee esiin toistuvasti lapsen näkökulman jäädessä taustalle. Huoltoriita ja siihen linkittyvät palvelut saattavat viedä lapsen näkökulmasta suuren osan hänen lapsuudestaan. (Nikupeteri & Laitinen 2021, 23.) Usein myös ajatellaan, että aikuisia auttamalla autetaan lapsia parhaiten (Hurtig 2006, 170). Haaste lapsen osallisuuden toteutumisen kannalta on myös se, ettei suuri osa lapsista kykene psykologisista syistä käyttämään puhevaltaansa lain tarkoittamalla tavalla. Huoltoriidan keskellä eläneellä lapsella

käsityksen ympäröivästä maailmasta, vuorovaikutussuhteista sekä omasta itsestä saattavat vääristyä. Vanhempien ristiriitaiset kertomukset voivat pahimmillaan johtaa kokonaan väärin muistikuviiin toisesta vanhemmasta tai perheen historiasta. (Laajasalo 2021, 31.)

Lapsen oikeuksien vahvistumisesta huolimatta huoltajilla on edelleen merkittävä päätösvalta lapsen asioissa. Lisäksi lapsen mielipiteen huomioiminen ajatellaan varsin usein tapahtuvan huoltajien välityksellä. (Hakalehto 2018, 433; Yasenik ym. 2020, 763.) Hakalehdon mukaan toistaiseksi ei ole juurikaan kiinnitetty huomiota siihen, miten yksityisyyden suoja ja perhe-elämän suoja voivat jopa estää lapsen oikeuksien toteutumisen. Oikeusjärjestelmällämme ei ole juurikaan keinoja puuttua siihen, jos vanhemmat tarkoituksella tai tarkoituksettomasti kaventavat lapsen osallistumisoikeuksia. Toisaalta lasta ei saa rasittaa liialla tiedolla tai vastuulla, jolla olisi kielteinen vaikutus hänen hyvinvointiinsa. Lapsen osallisuuden ja suojelun välinen tasapaino on siis arvioitava kussakin tapauksessa erikseen. (Hakalehto 2018, 433–434.)

Vanhempien ero koskee ja muuttaa myös lapsen elämää ja perhesuhteita. Lapsi voidaan siis nähdä eron psykologisena ja sosiaalisena osapuolena. Pitkittynyt ja konfliktoitunut huoltoriita voi vaarantaa lapsen kasvua, kehitystä ja turvallisuutta. Tutkimusten mukaan lapsen ääni ei tule riittävästi kuulluksi auttamiskäytännöissä eikä lapsen hankalaa asemaa eron keskellä tunnisteta riittävästi. Lapsille ei myöskään useinkaan tarjota apua vaativissakaan erotilanteissa. (Muukkonen & Vaitomaa 2021, 10.) Tutkimuksissa ei ole selkeää vastausta siihen, miten lapsen osallistaminen tulisi huoltoriitatapauksissa käytännössä toteuttaa. Oleellista on kuitenkin, että lapselle annetaan mahdollisuus, tilaisuus ja oikeus tehdä valinta osallistumisestaan (Birnbaum ym. 2011, 414).

3 TUTKIMUKSEN AINEISTO JA METODI

3.1 Tutkimusmenetelmänä kirjallisuuskatsaus

Tutkimukseni on *review-tutkimus* eli systemaattinen kirjallisuuskatsaus. Review-tutkimus on tutkimustapa, jossa tarkastellaan tietystä aiheesta julkaistuja tutkimuksia ja pyritään tiivistämään niistä löytynyttä tietoa tietyn aiheen piiristä (Crisp 2015, 285). Tutkimukseni tarkoituksena on selvittää, millaisena lapset kokevat osallisuutensa huoltoriitaprosesseissa sekä millaisia esteitä ja ongelmia lasten osallisuuteen näissä prosesseissa liittyy.

Tutkimuskysymykset:

1. Miten lapset kokevat osallisuutensa toteutuvan huoltoriitaprosesseissa?
2. Millaisia esteitä ja/tai ongelmia lapsen osallisuuteen huoltoriitaprosesseissa liittyy lasten näkökulmasta?

Tutkimuskysymysten hahmottelun jälkeen aloin etsiä tutkimukseeni sopivaa aineistoa. Tutkimuskysymysten tarkentaminen, aineiston hakeminen, sisällyttämis- ja poissulkukriteerien määrittely ja tulosten raportointi eivät ole vain seuranneet toinen toistaan vaan vaiheet ovat vuorotelleet tutkimusprosessin aikana (ks. Crisp 2015, 285–288). Olen etsinyt aineistoa tutkimuskysymysten pohjalta valitsemieni hakusanojen perusteella, jotka esittelen taulukossa 1. Taulukossa on lueteltu tutkimusta koskevat teemat ja samalla rivillä on lueteltu hakusanan synonyymit tai muuten rinnakkaiset termit. Suomenkielisissä hakusanoissa on esitetty myös käytetty katkaisumerkin kohta (*) tai hakusanojen käyttö yhtenä terminä ("). Taulukosta on nähtävillä, mitä hakusanoja olen käyttänyt missäkin tietokannassa. Haut olen tehnyt marras-joulukuun 2022 aikana.

Taulukko 1: Tietokannat ja hakusanat

Suomenkieliset hakusanat: Finna ja Andor			
"lapsen osallisuus"	"lapsen mielipide"	"lapsen näkökulma"	
huoltorii*ta	huoltajuusrii*ta	huoltokiis*ta	huoltajuuskiis*ta
sosiaalityö*			
ero*			
konflik*ti			
Englanninkieliset hakusanat: Social Services Abstracts ja Sociology Source Ultimate			
child's involvement	child's participation	child's opinion	
custody dispute	custodial disagreement		
social work	social services		
divorce			
dispute	conflict		

Taulukossa 2 esittelen määrittelemäni sisäänotto- ja poissulkukriteerit, joiden avulla olen pyrkinyt rajoittamaan hakutuloksia ja aineistoa (ks. Crisp 2015, 290). Julkaisuaian olen rajannut koskemaan vain viimeisintä viittä vuotta, koska olen kiinnostunut erityisesti tarkastelemaan, mitä uutta lapsen osallisuuteen liittyen on viime vuosina nostettu esiin. Lopulliseen aineistoon päätyi 11 artikkelia, jotka on esitelty taulukossa 3 (liite 1).

Taulukko 2: Sisäänotto- ja poissulkukriteerit

Sisäänotto	Poissulku
Vertaisarvioitu tieteellinen artikkeli	Muu artikkeli, kirja tai opinnäytetyö
Kieli: suomi tai englanti	Kieli: muu kuin suomi tai englanti
Julkaistu aikaisintaan vuonna 2017	Julkaistu ennen vuotta 2017
Aineistona lasten haastattelut tai viralliset asiakirjat, joissa kuvataan lapsen osallisuutta	Aineistona ammattilaisten tai vanhempien haastattelu
Vastaa tutkimuskysymykseen	Ei vastaa tutkimuskysymykseen

3.2 Aineiston analyysi

Tutkielmaan valitsemani aineiston tutkimukset kohdistuivat seuraaviin maihin: Kanada (n=5), Suomi (n=3), Ruotsi (n=2) ja Islanti (n=1). Kaikki tutkimukset ovat kvalitatiivisia tutkimuksia. Kahdessa tutkimuksessa (Quigley & Cyr 2017; Sigudardóttir ym. 2018) oli kvalitatiivisen aineiston lisäksi kvantitatiivinen aineisto. Kvantitatiivisten aineistojen tulokset eivät vastanneet tutkimuskysymykseeni, joten niitä en valinnut mukaan aineistoon.

Aineiston artikkeleissa huoltoriidan näkökulmana oli erilaisia lähtökohtia. Suurin osa artikkeleista keskittyi erilaisiin interventioihin; luultavasti koska huoltoriidat yleensä aiheuttavat palveluntarvetta ja näin ne näkyvät erilaisten palveluiden asiakkaana. Yksi artikkeli käsitteli asiaa yleensä oikeusprosessin näkökulmasta (Bergman & Rejmer 2017;), yksi olosuhdeselvityksen näkökulmasta (Kääriäinen 2019), kolme tutkimusta liittyi ”Views of the Child”-raportteihin (Birnbaum 2017; Birnbaum & Bala 2017; Hayes & Birnbaum 2020) sekä kaksi sovittelun aikaiseen vanhempainohjaukseen (Quigley & Cyr 2017; Quigley & Cyr 2018). Lisäksi lapsen osallisuutta vanhempien huoltoriitaan tarkasteltiin vuoroasumisen (Autonen-Vaaraniemi 2018; Berman 2018; Sigurdardóttir ym. 2018) sekä lapsen ja vanhemman välisen suhteen (Notko & Sevón 2018) näkökulmasta. Näissä viimeksi mainituissa tutkimuksissa huoltoriita ei ollut keskeinen tekijä tutkimuksessa vaan niissä tutkittiin esimerkiksi lasten monipaikkaista asumista, mutta huoltoriita nousi erikseen esiin tuloksissa ja näistä artikkeleista on valikoitu tähän tutkimukseen vain ne osiot, joissa viitataan vanhempien riitelyn vaikutuksiin lapsen osallisuuteen.

”Views of the Child” -raportit ovat huoltoriitatapauksissa sovittelun tai oikeuden käyttöön tarkoitettuja raportteja, jotka laaditaan lapsen haastattelun perusteella. Raportin laatii sosiaalityöntekijä, lakimies tai mielenterveysalan ammattilainen yleensä kahden haastattelukerran perusteella. Tavoitteena on, että lapsen tuo molemmille tapaamiskerroille eri vanhempi. Raportissa kuvataan lapsen näkemyksiä ja mielipiteitä ottamatta kantaa siihen, miten huoltoriita tulisi ratkaista. Menetelmä on käytössä ainakin Kanadassa ja Yhdysvalloissa. (Birnbaum & Bala 2017, 346.) *Vanhempainohjaus (Parenting coordination)* on haastaville huoltoriitatapauksille suunnattu interventio, joka on käytössä Kanadassa ja Yhdysvalloissa. Tavoitteena on vähentää vanhempien konfliktia ja ratkaista riitoja oikeuden ulkopuolella. Työskentelyn keskiössä ovat lapsen tarpeet. Vanhempainohjaus on yhdistelmä neuvottelua, ongelmanratkaisua, vanhempien koulutusta sekä myös esimerkiksi päätöksentekoa arjen asioista. (Quigley & Cyr 2017, 153.)

Olen käyttänyt tutkimukseni aineiston analyysissä sisällönanalyysin menetelmiä, joiden avulla erilaisista dokumenteista pyritään systemaattisen ja objektiivisen analysoinnin avulla löytämään tutkittavaa ilmiötä kuvaavia seikkoja (Tuomi ja Sarajärvi 2018, 117). Aineiston analyysissä olen edennyt aineistolähtöisesti, mutta olen käyttänyt teemoja tarkastellessa apuna taustoituksessa esiteltyjä tapoja kuvata

osallisuuden tasoja (Shier 2001; Yassenik ym. 2020). Olen alkuun redusoinut eli pelkistänyt aineistoa (ks. Tuomi ja Sarajärvi 2018, 123) poimimalla artikkeleista kohdat, joissa vastataan tutkimuskysymykseen. Tämän jälkeen olen klusteroinut eli ryhmitellyt aineistoa (ks. mt), jonka avulla löysin aineistoani kuvaavia pääteemoja.

Lapsen osallisuutta kuvaaviksi teemoiksi nostin neljä erilaista osallisuuden tasoa. Ensimmäinen tasoni kuvaa sitä tilannetta, jossa lapsi saa kertoa mielipiteensä ja häntä kannustetaan siihen. Toisella tasollani lapsen mielipide huomioidaan ja lapsi saa jollain tavalla olla osallisena päätösprosessissa. Kolmas tasoni kuvaa lapsen valtaa tehdä päätöksiä omissa asioissaan. Neljäs tasoni, jonka aineistosta nostin, ei hierarkkisesti asetu edellisten jatkoksi vaan ulkopuolelle. Tämä taso on lapsen osattomuus hänen omana valintanaan. Lapsen osallisuutta haastaviksi teemoiksi nousivat vanhemmat tai ammattilaiset osallisuuden estäjinä, lapsen omat tunteet osallisuuden estäjinä sekä lapsi vanhempien tunteiden huomioonottajana. Näitä teemoja esittelen analyysivaiheessa ja vertaan aiempaan tutkimukseen johtopäätöksissä.

Olen tutkielmassani pyrkinyt noudattamaan hyvää tieteellistä käytäntöä. Olen pyrkinyt esittämään tekemäni valinnat ja rajaukset selkeästi ja perustellusti sekä viittaamaan lähdeaineistoihin asianmukaisesti ja tarkasti. Analyysivaiheessa olen raportoinut havainnoistani rehellisesti ja huolellisuutta noudattaen.

4 LASTEN KOKEMUKSIA OSALLISUUDESTA SEKÄ OSALLISUUDEN ESTEISTÄ

4.1 Lasten kokemuksia osallisuudestaan huoltoriidassa

Teorioissa osallisuuden tasoista alimmat tasot liittyvät lapsen kuunteluun sekä lapsen kannustamiseen mielipiteensä ilmaisuun (Hart 2007; Shier 2001). Aineiston perusteella vaikuttaa vahvasti siltä, että suurimmalla osalla tutkimuksiin osallistuneista lapsista oli tilaisuus kertoa mielipiteensä ja että heitä kannustettiin siihen ammattilaisten tai vanhempien taholta (Birnbaum & Bala 2017; Bergman & Rejmer 2017; Kääriäinen 2019; Hayes & Birnbaum 2020). Bergmanin ja Rejmerin (2017, 145) mukaan iso osa lapsista myös kertoi toiveensa sitä kysyttäessä. Myös Bermanin (2018, 108) mukaan lapset halusivat tulla kuulluiksi, mutta eivät välttämättä kaikissa

asioissa, sillä joissain tilanteissa lapset kokevat joutuvansa hankalaan tilanteeseen ilmaistessaan mielipiteensä. Usein lapset kokevat pelkän kuulluksi tulemisen olevan riittävää, vaikka lapsen mielipide ei vaikuttaisikaan tehtävään päätökseen (mt.). Aineistoni perusteella lapset pääsääntöisesti toivovat voivansa olla osana prosessia (esim. Berman 2018, 108) ja vanhempien kunnioittavan heidän tarvettaan saada tietoa, olla osallisena ja tulla kuulluksi (Sigurdardóttir ym. 2018, 171). Hayesin ja Birnbaumin (2020, 311-313) tutkimuksesta voi havaita, että lapsen iän noustessa häntä kannustetaan aikuisten taholta enemmän tuomaan esiin oma näkemyksensä.

Birnbaumin (2017, 151) tutkimuksen mukaan jotkut lapset kokevat huoltoriidoissa, ettei heidän mielipiteensä kiinnosta ketään ja kaikki työskentely keskittyy vanhempiin. Lapset olivat ilahuneita, jos heidän näkemyksensä haluttiin kuulla. Osa lapsista ei välttämättä oma-aloitteisesti olisi halunnut ilmaista mielipidettään, mutta oli kuitenkin jälkikäteen tyytyväinen, kun oli puhunut ammattilaisen kanssa näkemyksistään ja toiveistaan. (Mt.) Kolmessa tutkimuksessa lapset kertoivat, että työntekijä (esimerkiksi haastattelija tai vanhempainohjaaja) sai heidän olonsa mukavaksi ja kirjasi heidän sanomisensa täsmällisesti sekä suosittelisi vastaavaa prosessia muille vastaavassa tilanteessa oleville lapsille (Birnbaum 2017, 151; Birnbaum & Bala 2017, 349; Quigley & Cyr 2017, 166-167). Lapset kertoivat, että omista toiveistaan puhuminen helpotti heidän kokemaansa stressiä vanhempien riitatilanteesta ja toisaalta myös selkeytti heille itselleen, mitä he toivovat (Birnbaum 2017, 152). Kahdessa tutkimuksessa lapset nostivat esiin, että olisivat tarvinneet mielipiteensä ilmaisuun enemmän aikaa tai useampia tapaamisia (Bergman & Rejmer 2017, 145; Quigley & Cyr 2018, 510-511).

Vaikka lapsi ei pystyisi ilmaisemaan esimerkiksi tarkkaa toivettaan, hänen havaintonsa ja kokemuksensa voivat olla arvokasta tietoa ammattilaisille, jotka tekevät päätöksiä (Hayes & Birnbaum 2020). Lapset itse näkevät itsensä keskeisinä tiedontuottajina perheen tilanteesta (Quigley & Cyr 2018, 509). Lapsen osallisuuteen liittyy myös näkökulma lapsesta tiedon saajana. Quigleyn ja Cyrin (2018, 510, 518) tutkimuksessa lapset kokivat osallisuuden vanhempainohjausprosessissa antavan heille ymmärrystä perheessä meneillään olevasta tilanteesta. Lapset kokevat, että heidän tulee olla tietoisia siitä, mitä tapahtuu. Myös tietoisuus siitä, että vanhemmat saavat apua ongelmiinsa, vähentää lasten kokemaa stressiä tilanteesta. (Mt.) Kääriäisen (2019, 390) tutkimuksen mukaan lasten perusturvallisuuden tunne ja luottamus vanhempiin

vaarantuvat, kun lapset eivät koe saavansa riittävästi tietoa esimerkiksi lapsen asumista koskevista ratkaisuista.

Osallisuuden seuraava taso liittyy lapsen mielipiteen huomioonottamiseen sekä lapsen osallistumiseen päätösprosessiin (Shier 2001, Yasenik ym. 2020). Quigleyn ja Cyrin (2018, 509-510, 521) tutkimuksessa vanhempainohjaukseen liittyen lapset kokevat erittäin tärkeänä olla osana prosessia, päästä ilmaisemaan näkemyksensä ja päästä itse tapaamaan vanhempainohjaajaa. Lapset kokevat, että päätökset koskettavat koko perhettä eivätkä vain vanhempia, joten heidän tulisi saada olla osallisena. Lapset myös uskovat osallisuutensa johtavan parempaan lopputulokseen. Vaikka vanhempien välinen konflikti olisi hyvin voimakas, suurin osa lapsista haluaa silti olla osallisena prosessiin. (Mt.) Osa lapsista myös uskoo, että heidän mielipiteellään on merkitystä tehtävän päätöksen kannalta; että vanhemmat tai tuomari ottavat sen huomioon päätöstä tehdessään (Birnbaum 2017, 151; Hayes & Birnbaum 2020, 312). On tärkeää huomioida myös lapsen toive hänen osallistamisen tavastaan; esimerkiksi Quigleyn ja Cyrin (2018, 511) tutkimuksessa toiset lapset toivoivat saavansa osallistua yhdessä sisarensa kanssa, koska kokivat olonsa turvallisemmaksi niin, ja toiset nimenomaan yksin, koska kokivat, etteivät ajattele samalla tavalla kuin sisaruksensa.

Quigleyn ja Cyrin (2017, 165-167) tutkimuksessa lasten kokemuksiin vanhempainohjaukseen liittyen havaittiin elementtejä, jotka olivat olennaisia lapsen positiivisen tai negatiivisen kokemuksen kannalta. Lapset olivat tyytyväisiä vanhempainohjaukseen ja omaan osallistumiseensa siihen, jos vanhempien riita lieveni tai vanhempien kommunikaatio parani, jos lapset kokivat tapaamisen vanhempainohjaajan kanssa mukavana ja kokivat tulleeensa kuulluksi sekä jos lapset kokivat, että vanhempainohjaaja oli neutraali eli ei valinnut puolta. Lapset kokivat vanhempainohjauksen huonona asiana, jos he eivät havainneet tilanteen paranemista tai jos tilanne huononi, jos he eivät kokeneet tulleeensa kuulluksi vanhempainohjaajan taholta tai jos vanhempainohjaaja ei lapsen mielestä vaikuttanut neutraalilta.

Lapsen osallisuuden ylin taso kuvaa lapsen valtaa päätöksenteossa. Lapsen mielipiteen merkityksestä päätöksenteon kannalta puhutaan erityisen paljon huoltoriitojen kohdalla, koska on pelkona, että vastuu päätöksestä siirretään lapselle (Berman 2018). Esimerkiksi omasta asuinpaikastaan päättäminen nähdään vaativana tehtävänä lapselle ja silti osa vanhemmista antaa tämän päätöksen lapselle tehtäväksi

(Autonen-Vaaraniemi 2018, 63-66; Hayes & Birnbaum 2020, 312-313; Kääriäinen 2019, 389). Etenkin vuoroasuvat lapset kokevat tärkeänä joustavuuden ja mahdollisuuden itse vaikuttaa arjen aikatauluihin. Lapset voivat kuitenkin kuormittua heille annetuista vastuista arjesta. Lisäksi lapset joutuvat tasapainoilemaan omien toiveidensa ja vanhempiensa toiveiden välillä. (Autonen-Vaaraniemi 2018, 58, 63-64). Lapset oppivat erilaisia strategioita oman vaikutusvaltansa lisäämiseen. Lapsi esimerkiksi tietää, kummalta vanhemmalta kannattaa kysyä mitään tai miten asiat voi esittää niin, että vanhempi kokee idean tulleen itseltään. (Autonen-Vaaraniemi 2018, 59-60; Berman 2018, 110.) Vaikuttaa siltä, että lasten päätösvalta omissa asioissaan yleensä lisääntyy, kun lapsi lähestyy teini-ikää (Autonen-Vaaraniemi 2018, 63-64; Berman 2018, 110-111; Hayes & Birnbaum 2020, 311-313).

Sekä Shierin (2001) että Yasenikin ym. (2020) teorit keskittyvät lapsen osallisuuden erilaisiin tasoihin ja ilmenemismuotoihin, mutta yhtä tärkeää on huomioida, että kaikilla lapsilla ei ole osallisuutta omissa asioissaan (ks. Hart 2007). Myös tästä aineistosta on havaittavissa, että kaikki lapset eivät halua tai koe tarvetta esittää näkemystään ja tätäkin toivetta tulisi kunnioittaa (esim. Birnbaum 2017, 152). Esimerkiksi joidenkin lasten mielestä lapsen ei tulisi osallistua mitenkään vanhempiensa riidan käsittelyyn. Joillekin lapsille interventiot voivat olla kivuliaita ja ahdistavia tai lapset voivat kokea niiden jopa pahentavan perheen tilannetta lisäämällä vanhempien riitelyä tai aiheuttamalla ylimääräistä stressiä. (Quigley & Cyr 2018, 510.) Lapset usein pyrkivät jättäytymään vanhempien riidan ulkopuolelle ja välttämään vanhempien kiistoja, mutta osa lapsista saattaa joutua osalliseksi vanhempien riitaan tahtomattaan vanhempien vetäessä lapsen riitonsa keskelle (Autonen-Vaaraniemi 2018, 61-62). Joillekin lapsille interventioiden positiivinen lopputulos olikin se, että vanhemmat jättivät heidät riitansa ulkopuolelle (Quigley & Cyr 2017, 165).

4.2 Lasten kokemuksia osallisuuden haasteista

Osa lapsista ei toiveestaan huolimatta saa mahdollisuutta osallistua omien asioidensa käsittelyyn. Berman (2018) jakaa tutkimuksessaan lapsen vaikutusvallan kolmeen tasoon; lapsella on vahvasti vaikutusvaltaa, hieman vaikutusvaltaa tai ei ollenkaan vaikutusvaltaa. Oleellista on, että tyypillisesti lapsilla, joiden vanhemmilla on konflikteja ja vaikeuksia kommunikoida, ei ole juurikaan vaikutusvaltaa asumisensa tai

tapaamisten suhteen. Toisaalta Bermanin tutkimuksen mukaan monet lapset ovat ainakin lyhytaikaisesti tällaisessa tilanteessa eron jälkeen, ennen kuin vanhempien yhteistyökyky kehittyy ja tilanne rauhoittuu. (Berman 2018, 108-112). Esimerkiksi Hayes ja Birnbaum (2020, 313) sekä Sigurdardóttir ym. (2018, 169,171) kuvaavat tutkimuksissaan tilanteita, joissa lapsi on pyrkinyt kertomaan vanhemmalle toiveistaan, mutta vanhempi ei ota niitä huomioon. Huoltoriita johtaa usein oikeuden tekemään päätökseen lapsen huollosta ja asumisesta. Ammattilaisten näkökulmasta tiukan oikeuden määräyksen tavoitteena on rauhoittaa perhetilannetta estämällä vanhempien riitely ja näin suojella lasta. Haasteena on, että tämä saattaa todellisuudessa huomattavasti rajata lapsen osallistumisoikeuksia. (Berman 2018, 111-112.)

Jotkut lapset kokevat vaikeaksi tai jopa mahdottomaksi esittää näkemyksiään vanhemmilleen. Tämä johtuu yleensä siitä, että lapsi on huolissaan vanhemman voinnista tai siitä, että lapsi pelkää vanhemman reaktiota. (Bergman & Rejmer 2017, 145). Lapset saattavat pelätä esittää mielipiteensä tai toiveensa, koska pelkäävät sen lietsovan entisestään vanhempien välisiä riitoja tai loukkaavan toisen vanhemman tunteita (Autonen-Vaaraniemi 2018, 62; Berman 2018, 110). Lasten, jotka elävät vanhempien vakavan konfliktin keskellä, on usein vaikea kertoa tai edes tietää, mitä toivoo. (Bergman & Rejmer 2017, 145). Pelko saattaa kohdistua siihen, miten vanhempi reagoi lapsen omiin toiveisiin; onko vanhempi pettynyt lapseen tai vihainen lapselle (Berman 2018, 110; Bergman & Rejmer 2017, 145). Vuoroasuvat lapset ovat Autonen-Vaaraniemen (2018, 64) tutkimuksen mukaan taipuvaisia asettamaan vanhempien tarpeet omiensa edelle, jotta he voisivat pitää yllä suhdetta molempiin vanhempiin. Bermanin (2018,110) tutkimuksen mukaan lapset kokevat usein moraalista ristiriitaa halutessaan samaan aikaan olla toisia (eli vanhempiaan) huomioivia ja toisten tunteet huomioonottavia ja toisaalta toivoessaan saada vaikuttaa asioihin itse.

Vanhempien riitaisa ero voi aiheuttaa lapsille huolen ja syyllisyyden tunteita sekä tunteen vaikutusmahdollisuuksien puutteesta (Notko & Sevón 2018, 81). Aineiston perusteella lapset pyrkivät yleensä olemaan uskollisia molempia vanhempiaan kohtaan ja heidän mielestään riitaisia vanhempia tulee ymmärtää ja heidän kanssaan täytyy vain yrittää pärjätä. Lapset eivät halua kuulla puhuttavan pahaa toisesta vanhemmasta. Lapset kuvaavat vuoroasumista vanhempien kesken tasa-arvoisesti jaetuksi ajaksi ja reiluksi järjestelmäksi. Tässä ajatusmallissa korostuvat vanhempien

tarpeet ja lapsen vastuunotto vanhempien hyvinvoinnista sekä lapsen uskollisuus molempia vanhempia kohtaan. Lapsi voi tuntea syyllisyyttä omista toiveistaan, jos ne eivät vastaa sitä, mitä lapsi odottaa vanhemman toivovan. Lapsi saattaa tuntea huonoa omaatuntoa toiveistaan asua tietyn vanhemman kanssa tai tehdä päätöksiä perustuen vanhempien olotilaan tai tunteisiin eikä omien tarpeidensa pohjalta. (Autonen-Vaaraniemi 2018, 61-65.) Myös Notko ja Sevón (2018, 81) Hayes ja Birnbaum (2020, 312) sekä Berman (2018, 111) kuvaavat tutkimuksissaan lapsen kokemuksia syyllisyydestä riitoihin. Vanhempien riidat herättävät lapsissa ajatuksia omasta osallisuudestaan ja jopa aloitteellisuudestaan riitaan tai jopa eroon (Notko & Sevón 2018, 81).

Aineiston perusteella lapset pelkäävät mielipiteen ilmaisunsa voivan pahentaa vanhempien välistä konfliktia ja lapset kuvaavat myös tilanteita, joissa näin on käynyt (esim. Berman 2018, 111). Kääriäisen (2019, 389) tutkimuksen mukaan lapsen mielipiteen kirjaaminen olosuhdeselvitykseen saattaa pahimmillaan johtaa vanhempien lisääntyvään riiteltyyn; lapset myös kuvaavat tilanteita, joissa eivät voi puhua vanhemman kuullen ollenkaan toisesta vanhemmasta. Sigurdardóttir ja kumppanit (2018, 172) kuvaavat tutkimuksessaan lasten kokemaa surua ja emotionaalista tuskaa, jonka vanhempien vihamielisyys toisiaan kohtaan aiheuttaa. Quigleyn ja Cyrin (2018, 510) mukaan lapsille aiheuttaa stressiä se, että he tietävät vanhempien olevan erimielisiä useissa asioissa. Kääriäisen (2019, 389) mukaan olosuhdeselvitysasiakirjoissa on toistuvasti kuvattu lasten tunnekuormaa vanhempien riidellessä. Vanhempien riitely koettelee lasten perusturvallisuuden tunnetta ja luottamusta vanhempien toimintaan. Riitely aiheuttaa turvattomuutta ja lapset kertovat pelkäävänsä vanhempansa vihastumista ja jopa väkivaltaa. Lapset pelkäävät myös, että vanhempi saattaa evätä toisen vanhemman tapaamiset kokonaan. (Mt.) Se, onko lapsi riidassa osallisena, ei suoraan tarkoita sitä, että se olisi vakavampaa lapsen perusturvallisuuden kannalta kuin se, että hän ”vain” seuraa sitä sivusta. Koska lapset kokevat usein itsensä jollakin tavalla osallisiksi vanhempien konflikteihin, heidän on vaikea pysytellä ulkopuolisina. (Notko & Sevón 2018, 84.)

Etenkin isommat lapset (yli 11v.) tuottavat vanhempien huoltoriitaan liittyen vahvoja tunteita, kuten vihaa, surua, yksinäisyyttä, ahdistusta ja pelkoa (Hayes & Birnbaum 2020, 312-313). Lapset kuitenkin usein pyrkivät peittämään nämä tunteet, koska eivät halua niistä seuraavan uusia ongelmia; lapset saattavat ”pyrkiä saamaan asiat

paremmaksi eivätkä aiheuttaa lisää ongelmia” (Sigurdardóttir ym. 2018, 173). Myös uusperhekuviot ja niihin mahdollisesti liittyvä heikko kommunikaatio haastavat lapsen suhdetta vanhempaan ja mahdollisuutta osallisuuteen päätöksiä tehtäessä (Autonen-Vaaraniemi 2018, 69; Sigurdardóttir ym. 2018, 171). Usein vuoroasumista ei suositella, jos vanhemmat eivät kykene yhteistyöhön, mutta voidaan myös pohtia, miten minkäänlainen jaettu asumis- tai tapaamisjärjestely olisi sen vähemmän haitallinen lapselle, kun vanhempien välit ovat toimimattomat (Berman 2018, 112). Autonen-Vaaraniemi (2018, 70-71) toteaa tutkimuksensa perusteella, että tarkasteltaessa eroperheitä ja pohdittaessa asumisratkaisuja, huomio tulisi ensisijaisesti kiinnittää lapsen ja vanhemman väliseen suhteeseen.

Esimerkiksi Birnbaum ja Bala (2017) sekä Quigley ja Cyr (2018) nostavat tutkimuksissaan esiin huolen siitä, miten lasta osallistavat menetelmät soveltuvat erityisen haavoittuvassa asemassa olevien lasten auttamiseen. Joskus lapsen mielipide saattaa olla hyvin väritynyt erilaisista syistä. Suurimpia syitä aineiston perusteella ovat lojaliteettiristiriita, vieraantuminen ja väkivalta. Jos lapsi on kovin vieraantunut toisesta vanhemmastaan tai erityisen lojaali esimerkiksi lähivanhempaansa kohtaan, lapsen mielipide ei välttämättä kuvaa hänen omia ajatuksiaan (Birnbaum 2017, 152; Birnbaum & Bala 2017, 353). Esimerkiksi Birnbaumin (2017, 152) tutkimuksessa oli mukana useampia lapsia, jotka eivät olleet nähneet toista vanhempaansa puolesta vuodesta kahteen vuoteen. Lapset saattavat myös lojaaliuttaan jättää kertomatta todellisen mielipiteensä tietäessään, että vanhemmat näkevät tapaamisista laaditut raportit (Hayes & Birnbaum 2020, 315). Lapset myös joskus korjasivat jälkikäteen sanomisiaan mahdollisesti vanhempien vaatimuksesta (Birnbaum 2017, 152; Kääriäinen 2019, 384). Lapset toisinaan tuottavat vanhempien olleen väkivaltaisia heitä tai toista vanhempaa kohtaan (Bergman & Rejmer 2017, 143; Kääriäinen 2019, 387), mikä voi vaikuttaa heidän aitoon mahdollisuuteensa kertoa mielipiteensä. Lisäksi lasten erityispiirteet, kuten emotionaaliset tai kognitiiviset haasteet, on tärkeää huomioida (Birnbaum & Bala 2017, 358).

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimukseni tarkoituksena on tarkastella lasten kokemuksia osallisuudestaan vanhempien huoltoriitaprosesseissa. Aineistona on 11 lasten haastatteluihin tai viranomaisasiakirjoihin perustuvaa tutkimusta vuosilta 2017–2022. Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, millaisena lapset kokevat osallisuutensa huoltoriitaprosesseissa sekä millaisia esteitä ja ongelmia lasten osallisuuteen näissä prosesseissa liittyy.

Aineisto toistaa vahvasti aiemman tutkimuksen näkemyksiä lasten kokemuksista osallisuudestaan huoltoriitaprosesseissa. Tämän aineiston perusteella suurin osa lapsista kokee, että heillä on mahdollisuus osallistua huoltoriitaprosesseihin ainakin jollakin tavalla. Pääasiassa lapsia kannustetaan osallistumiseen vanhempien ja ammattilaisten taholta, mutta osa lapsista kokee myös, ettei heillä ole minkäänlaista osallisuutta omista asioistaan päätöksiä tehtäessä. Selkeää on, että lapset haluavat tulla kuulluiksi ja ymmärtävät kuulluksi tulemisen ja päätöksen tekemisen eron. Iso osa lapsista kokeekin, että heidän mielipiteellään on merkitystä päätöksenteossa, vaikka he eivät itse päätöstä tekisikään. Joissain tapauksissa lapsilla myös oli konkreettista vaikutusvaltaa päättää omasta elämästään esimerkiksi päättämällä itse, kumman vanhemman luona haluaa asua.

Aineistoni perusteella vaikuttaa siltä, että lapsen osallisuuden oikeudellinen perusta on melko hyvin sisäistetty tutkimusten kohteena olleissa palveluissa. Selvästi suurin osa lapsista koki, että heillä on tilaisuus kertoa mielipiteensä ja suurin osa lapsista myös ilmaisi mielipiteensä. Aineistossa näyttäytyi melko harvinaisena tilanteet, joissa lapsella ei olisi ollenkaan osallisuutta omista asioissaan ja nämä harvat tilanteet olivat yleensä vanhempien, ei ammattilaisten, aiheuttamia. Väite siitä, että lapsia kuullaan huoltoriitojen yhteydessä varsin vähän, ei siis suoraan tämän aineiston perusteella pidä paikkansa. Toisaalta voidaan pohtia, kuinka edustavia tutkimusten otokset ovat olleet. Otokset olivat kaikissa tutkimuksissa varsin pieniä ja on mahdollista, että tutkimuksiin osallistuu enemmän sellaisia lapsia, joiden kokemus osallisuudesta on positiivinen. Lisäksi useat tutkimukset itsessään tutkivat menetelmiä, joissa lapsen osallisuus oli sisäänkirjoitettu prosessiin.

Taustoituksessa esitellyt erilaiset hierarkkiset mallit lapsen osallisuuteen liittyen (Hart 2007; Shier 2001; Yasenik ym. 2020) olivat löydettävissä aineistosta. Vaikka lapsen osallisuus vaikutti pääsääntöisesti jollakin tapaa toteutuvan, osallisuuden syvyys vaihteli huomattavasti; lapsen kuulemisen tavat ja mielipiteen merkitys vaihtelivat ja toisilla lapsilla oli esimerkiksi enemmän mahdollisuuksia päättää omista asioistaan kuin toisilla. Myös Birnbaumin (2012) kuvaamat lapsen osallisuuteen liittyvät teemat ovat löydettävissä lasten kertomuksista. Useita kertoja toistuivat erityisesti lapsen oikeus osallisuuteen, lapsen aito osallistuminen ja lapsen kapasiteetti. Myös menettelyllisen osallisuuden ja aineellisen osallisuuden (ks. Tolonen 2020, 350-351) ero on aineistosta löydettävissä. Menettelyllinen osallisuus eli lapsen puhevallan tai kuulemisen varmistaminen on osa lapsen osallisuuden alinta tasoa; lapselle annetaan tilaisuus ilmaista oma mielipiteensä. Aineellinen osallisuus eli lapsen näkemyksen huomioiminen päätöksenteossa sen sijaan liittyy osallisuuden ylempiin tasoihin, joiden voidaan nähdä toteuttavan lapsen oikeuksien sopimuksen henkeä (ks. Yasenik ym. 2020, 761). Lasten ja asiakirjojen kuvausten perusteella vaikuttaa siltä, että suurimman osan kohdalla menettelyllinen osallisuus toteutui melko hyvin. Aineellisen osallisuuden osalta tulos on kahtiajakoisempi; osa lapsista luotti aineellisen osallisuutensa toteutumiseen, mutta osa lapsista ei.

Aineiston perusteella lapset kokevat osallisuudestaan pääosin hyötyjä. Lapset mainitsivat mm. saavansa enemmän tietoa perheen tilanteesta sekä puhumisen helpottavan omaa stressiä ja selkeyttävän omia ajatuksiaan. Osa lapsista tuotti osallisuuden kuitenkin aiheuttavan myös haastavia tunteita, kuten syyllisyyttä, huolta, vihaa, surua, ahdistusta tai pelkoa. Eron liittyvien negatiivisten tunteiden ilmi tuominen vaikuttaa olevan lapsille erittäin haasteellista, koska he pelkäävät vanhempiansa reagointia. Lapset haluavat pysytellä vanhempien riitojen ulkopuolella. Kaikki lapset eivät myöskään halua osallistua mitenkään vanhempien huoltoriidan käsittelyyn.

Lasten kokema lojaliteettiristiiriita nousi vahvasti esiin aineistossa. Monet lapset kuvaavat tasapainottelevansa vanhempien toiveiden välillä ja kokevat syyllisyyttä omista toiveistaan. Lapset myös pelkäävät suhteensa toiseen tai jopa molempiin vanhempiin kärsivän, jos lapsi esittää omat toiveensa. Myös pelko siitä, että lapsi ei enää saisi tavata toista vanhempaansa, nousi esiin. Joidenkin lasten kohdalla toisen vanhemman tapaamisesta oli kulunut jo kuukausia tai jopa vuosia. Näiden lasten

kertomusten pohjalta voidaan pohtia, voisiko kyse olla vieraannuttamisesta, mutta taustoja tarkemmin tuntematta näin ei toki varmaksi voida sanoa.

Taustoituksessakin esiin noussut lapsen osallisuuden ja suojelun välinen jännite ei kovin vahvasti näy lasten kuvauksissa huoltoriitoihin liittyvästä osallisuudestaan. Enemminkin lapset kokivat osallisuudestaan hyötyjä jopa vakavissa huoltoriitatapauksissa. Voidaan kuitenkin pohtia, voisiko esimerkiksi joidenkin lasten oma toive täydestä osattomuudesta liittyä tähän teemaan. Jotkut lapset nostivat esiin myös pelon väkivallasta tai kertoivat kokeneensa väkivaltaa vanhempansa taholta. Vaikka lapset eivät teemaa kovin vahvasti nostaneet esiin, tutkimuksissa pohdittiin paljon sitä, miten haavoittuvassa tilanteessa (perheväkivalta, vieraannuttaminen) olevien lasten osallisuutta voitaisiin turvallisella tavalla toteuttaa.

Kokonaisuudessaan vaikuttaa siltä, että suurin osa aineistona olleisiin tutkimuksiin osallistuneista lapsista kokee olevansa osallisena huoltoriitaprosesseissa. Voidaan kuitenkin pohtia, valikoituuko erityisesti haastatteluihin enemmän sellaisia lapsia, jotka kokevat osallisuutensa positiivisena asiana, kuin sellaisia, jotka kokevat sen negatiivisena. On huomioitava myös, että koko aineistossani tutkittavien määrät olivat melko pieniä, joten mitään kovin laajoja yleistyksiä ei voitane tehdä. Huoltoriitoihin liittyvät tutkimukset ovat ymmärrettävästi melko palvelukeskeisiä lähtökohdiltaan, koska huoltoriitojen ratkaisuun tarvitaan usein viranomaisten puuttumista asiaan. Toisaalta lievät huoltoriidat, jotka vanhemmat saavat selvitettyä keskenään, eivät tule koskaan näkyviksi. Palvelukeskeinen näkökulma tuntuu valitettavan usein nostavan myös ammattilaiskeskeisen näkökulman mukanaan. Suomessa on edelleen tehty melko vähän tutkimusta lapsen osallisuuteen huoltoriidoissa liittyen ja erityisesti lapsen oma näkökulma asiaan vaatisi lisää tutkimusta. Vaikuttaa siltä, että eroperheiden kanssa työskentelyyn ja lasten osallistamiseen on kuitenkin jatkuvasti kehitetty uusia menetelmiä ja teema vaikuttaa olevan ajankohtainen monella tapaa.

Lisää tutkimusta tarvitaan myös haavoittuvassa asemassa olevien lasten osallisuuden vahvistamisen keinoista. Erityisesti perheväkivalta ja vieraannuttaminen ovat ilmiöitä, joiden tunnistamiseen ja työstämiseen tarvitaan lisää taitoja. Lisäksi on oleellista miettiä, miten tällaisissa olosuhteissa elävät lapset voivat turvallisesti osallistua elämäänsä koskevien päätösten tekemiseen. Mielestäni lisätutkimusta kaivattaisiin erityisesti resilienssin näkökulmasta; miten voidaan lisätä huoltoriidan keskellä olevan

lapsen resilienssiä ja sitä kautta lieventää huoltoriidan negatiivisia vaikutuksia lapseen? Tärkeää on jatkossakin kartoittaa lasten kokemuksia ja näkemyksiä siitä, millaista on heille merkityksellinen osallisuus. Erilaisista lasta osallistavista menetelmistä on tarpeellista saada myös pidempiaikaisia seurantatutkimuksia sekä tutkimuksia, joissa olisi mukana myös kontrolliryhmä.

6 LÄHTEET

*-merkityt ovat tutkimuksen aineistoa

Aaltonen, Anna-Kaisa (2020) Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimessa – Lapsen huolto, tapaamisoikeus ja elatus. Helsinki, Edita.

Asetus lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulosta 60/1991.

*Autonen-Vaaraniemi, Leena (2018) Vanhempien riidat vuoroasuvien lasten näkökulmasta. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino (toim.): Monen kodin lapset. Lasten monipaikkainen asuminen ja sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus, 52-73.

Autonen-Vaaraniemi, Leena (2019) Perheammatilaisten asemoituminen vanhemmuuteen ja vanhemmuutta koskevat kehukset erotyössä. *Janus* 27 (4), 362-378.

Bala, Nicholas & Birnbaum, Rachel & Cyr, Francine & McColley, Denise (2013) Children's Voices in Family Court: Guidelines for Judges Meeting Children. *Family Law Quarterly*, 47 (3), 379-408.

*Bergman, Ann-Sofie & Rejmer, Annika (2017) Parents in child custody disputes: Why are they disputing? *Journal of Child Custody*, 14 (2–3), 134–150.

*Berman, Rakel (2018) Children's influence on dual residence arrangements: Exploring decision-making practices. *Children and Youth Services Review* 91.

*Birnbaum, Rachel (2017) Views of the Child Reports. Hearing Directly from Children Involved in Post-Separation Disputes. *Social Inclusion* 5 (3), 148-154.

*Birnbaum, Rachel & Bala, Nicholas (2017) Views of the Child Reports: The Ontario Pilot Project. *International Journal of Law, Policy and The Family* 31, 344-362.

Birnbaum, Rachel & Bala, Nicholas & Cyr, Francine (2011) Children's Experiences with Family Justice Professionals in Ontario and Ohio. *International Journal of Law, Policy and the Family* 25 (3), 398-422.

Birnbaum, Rachel & Saini, Michael (2012) A Qualitative Synthesis of Children's Participation in Custody Disputes. *Research on Social Work Practice*, 22 (4), 400-409.

Castrén, Anna-Maija (2018) Lojaaliuden vaativat sidokset. Teoksessa Eerola, Petteri & Pirskanen, Henna (toim.) *Perhe ja tunteet*. Helsinki, Gaudeamus, 165-181.

Crisp, Beth R. (2015) Systematic Reviews: A Social Work Perspective. *Australian Social Work*, 68 (3), 284-295.

- Dykes, Glynnis & Ward, Maxine (2022) Parents and Adolescents in the Post-Divorce Period: The Effects on Adolescent Psychosocial Development. *Social Work*, 58 (3), 366-381.
- Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino 2021: Sosiaalityö oikeuden yhteistyökumppanina huoltoriidoissa: Tuomareiden näkökulma olosuhdeselvitystyöhön. *Yhteiskuntapolitiikka* 86 (1), 28–38.
- Hakalehto, Suvianna (2018): *Lapsioikeuden perusteet*. Helsinki, Alma Talent.
- Hart, Roger A. (2007) Stepping Back from “The Ladder”: Reflections on a Model of Participatory Work with Children. Teoksessa Alan Reid & Bjarne Bruun Jensen & Jutta Nickel & Venka Simovska (toim.) *Participation and Learning : Perspectives on Education and the Environment, Health and Sustainability*. Springer Netherlands.
- *Hayes, Michelle & Birnbaum, Rachel (2020) Voice of the Child Reports in Ontario: A Content Analysis of Interviews with Children. *Journal of Divorce & Remarriage* 61 (5), 301-319.
- Hotari, Kaisa-Elina & Oranen, Mikko & Pösö, Tarja (2013) Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. Tampere, Juvenes Print, Suomen Yliopistopaino Oy, 149-164.
- Hurtig, Johanna (2006) Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Hannele Forsberg & Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) *Lapset ja sosiaalityö – kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia*. Juva, Ps-kustannus, 167- 193.
- Isola, Anna-Maria & Kaartinen, Heidi & Leemann, Lars & Lääperi, Raija & Schneider, Taina & Valtari, Salla & Keto-Tokoi, Anna (2017) Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. *Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Työpaperi 33/2017*.
- Klein Velderman, Mariska & Pannebakker, Fieke D. & van Vliet, Wendy & Reijneveld, Sijmen A. (2018) Prevention of Divorce Related Problems in Dutch 4- to 8- Years Olds: Cultural Adaptation and Pilot Study of the Children of Divorce Intervention Program. *Research on Social Work Practice*, 28 (4), 415-427.
- Koulu, S. (2019) Lapsenhuoltolain uudistus ja ymmärrys perheestä. *Janus*, 27 (4), 413–421.
- *Kääriäinen, Aino (2019) Lapsen kuulemisesta kirjoittaminen olosuhdeselvityksissä. *Janus* 27 (4), 379 –394.
- Laajasalo, Taina (2021) Lapsi myrskyn keskellä – vaikeiden huoltoriitojen dynamiikka, väkivalta, väkivaltaepäilyt ja vieraannuttaminen. Teoksessa Johanna Vaitomaa & Tiina Muukkonen & Susanna Rautio (toim.) *Vaativan erotyön käsikirja*. Ensi- ja turvakotien liitto, 28-37.
- Muukkonen, Tiina & Vaitomaa, Johanna (2021) Johdanto vaativaan erotyöhön ja Turvassa- hankkeen kehittämistyöhön. Teoksessa Johanna Vaitomaa & Tiina

Muukkonen & Susanna Rautio (toim.) Vaativan erotyön käsikirja. Ensi- ja turvakotien liitto, 10-17.

Nikupeteri, Anna & Laitinen, Merja (2021) Vaativat ero- ja huoltoriidat yksityisenä ja yhteiskunnallisena ilmiönä. Teoksessa Johanna Vaitomaa & Tiina Muukkonen & Susanna Rautio (toim.) Vaativan erotyön käsikirja. Ensi- ja turvakotien liitto, 18-27.

*Notko, Marianne & Sevón, Eija (2018) Konfliktit lasten perhesuhteissa. Teoksessa Petteri Eerola & Henna Pirskanen (toim.): Perhe ja tunteet. Helsinki, Gaudeamus, 67-87.

Pajulammi, Henna (2014) Lapsi, oikeus ja osallisuus. Väitöskirja, Rovaniemi, Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta.

*Quigley, Catherine & Cyr, Francine (2017) Children's perspectives on parenting coordination: Insights from the Montreal parenting coordination pilot project. *Journal of Child Custody* 14 (2-3), 151-174.

*Quigley, Catherine & Cyr, Francine (2018) The Voice of the Child in Parenting Coordination: Views of Children, Parents, and Parenting Coordinators. *Journal of Divorce and Remarriage* 59 (6), 501-527.

Razbani-Tehrani, Azi & Kaptyn Catherine (2022) Views of the Child Reports: Key Considerations for Practice Given the Prevalence of Intimate Partner Violence in Contested Separating/Divorcing Families. *Journal of Divorce and Remarriage*, 63 (1), 66-86.

Saini, Michael & Birnbaum, Rachel (2015) A qualitative synthesis of children's experiences of shared care post divorce. *The International journal of children's rights* 23 (1), 109-132.

Shier, Harry (2001) Pathways to participation: openings, opportunities and obligations. *Children & Society*, 15 (2), 107-117.

*Sigurdardóttir, Sólveig & Júlíusdóttir, Sigrún & Pálsdóttir, Dögg (2018) Children's voices on equal time-sharing arrangement following parents' divorce. *The Journal of social welfare & family law*, 40 (2), 164-180.

Tolonen, Hannele (2020) Lapsen osallisuus lapsenhuolto-oikeudenkäynnissä. Tolonen, Hannele & Linnanmäki Kirsikka (2020) Lapsenhuoltolain lähtökohdat ja uudistetut säännökset. Teoksessa Hannele Tolonen & Kirsikka Linnanmäki (toim.) Uudistunut lapsenhuoltolaki. Helsinki, Alma Talent Oy, 345-391.

Tolonen, Hannele & Linnanmäki Kirsikka (2020) Lapsenhuoltolain lähtökohdat ja uudistetut säännökset. Teoksessa Hannele Tolonen & Kirsikka Linnanmäki (toim.) Uudistunut lapsenhuoltolaki. Helsinki: Alma Talent Oy, 11-296.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki, Tammi.

- Turoy-Smith, Katrine M. & Powell, Martine B. & Brubacher, Sonja P. (2018) Professionals' Views about Child Interviews for Family Law Assessments. *Family Court Review*, 56 (4), 607-622.
- Yasenik, Lorri & Graham, Jonathan (2017) *Meeting with Children: Accompanying manual*. Sydney, Australia: The Institute of Specialist Dispute Resolution.
- Yasenik, Lorri & Graham, Jonathan & Fieldstone, Linda (2020) Child voice in parenting coordination: Toward a model of inclusion. *Family court review* 58 (3), 760-773.

7 LIITTEET

LIITE 1: Aineisto

Tutkimuksen tekijät, nimi ja julkaisutiedot	Tutkimuksen tarkoitus ja kohdema	Aineisto ja tutkimusmenetelmä	Keskeisimmät tutkimustulokset
<p>Autonen-Vaaraniemi, Leena (2018) Vanhempien riidat vuoroasuvien lasten näkökulmasta. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino (toim.): Monen kodin lapset. Lasten monipaikkainen asuminen ja sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus, 52-73</p>	<p>Tarkastella vuoroasuvien lasten vanhempien riitoja sekä lasten suhtautumista riitoihin. Kohdema: Suomi</p>	<p>Aineistona 14 lapsen ja nuoren kokemukset vuoroasumisesta (7 haastattelua ja 7 kirjoitusta). Kvalitatiivinen tutkimus, tutkimusmenetelmää ei eritelty.</p>	<p>Lasten tyytyväisyys vuoroasumiseen ei riipu vanhempien suhteen laadusta vaan lapset näyttävät muodostaneen oman erillisen, läheisen suhteen kumpaankin vanhempaansa. Asumisesta päätettäessä tulisi vanhempien yhteistyön toimivuuteen keskittymisen sijaan kiinnittää huomiota lapsen ja vanhemman välisen suhteen laatuun.</p>
<p>Bergman, Ann-Sofie & Rejmer, Annika (2017) Parents in child custody disputes: Why are they disputing? Journal of Child Custody, 14 (2–3), 134–150</p>	<p>Ymmärtää eronneiden vanhempien välisten riitojen ominaispiirteitä sekä miten sukupuoli ja elämänpolku näkyy riidoissa. Kohdema: Ruotsi</p>	<p>Aineistona 33 oikeudessa käsitellyn huoltoriitatapauksen asiakirjat, jotka koskevat yhteensä 57 lasta. Kvalitatiivinen tutkimus, analyysimenetelmänä sisällönanalyysi.</p>	<p>Tutkimuksen perusteella naiset hakevat miehiä yleisemmin yksinhuoltajuutta. Pitkittyneiden huoltoriitojen taustalla on usein lyhyt parisuhde ja nopea perheen perustaminen. Pitkittyneet huoltoriidat voidaan nähdä useimmiten arvostiriitoina.</p>
<p>Berman, Rakel (2018) Children's influence on dual residence arrangements: Exploring decision-making practices. Children and Youth Services Review 91</p>	<p>Tarkastella vuoroasuvien lasten näkökulmia keskittyen heidän vaikutusmahdollisuuksiinsa asumisjärjestelyihin ja niiden käytäntöihin. Kohdema: Ruotsi</p>	<p>Aineistona 20 syvähaastattelua 9-17 -vuotiaille nuorille. Kvalitatiivinen tutkimus, analyysi toteutettu teemoittelun menetelmin.</p>	<p>Tutkimuksen mukaan lapset haluavat mahdollisuuden vaikuttaa ja ottaa osaa päätöksentekoprosesseihin heidän asumisjärjestelyihinsä liittyen. Suurin osa tutkimukseen osallistuneista lapsista pystyy vaikuttamaan siihen, miten asumisjärjestely käytännössä muotoutuu.</p>

<p>Birnbaum, Rachel (2017) Views of the Child Reports. Hearing Directly from Children Involved in Post-Separation Disputes. Social Inclusion 5 (3), 148-154</p>	<p>Tarkastella lasten kokemuksia ja näkemyksiä "Views of the Child" -raporttiin liittyvästä haastattelusta. Kohdema: Kanada</p>	<p>Aineistona 24 "Views of the Child"-haastatteluun osallistuneen lapsen haastattelu. Kvalitatiivinen tutkimus, tutkimusmenetelmänä kvalitatiivinen analyysi koodamisen menetelmin.</p>	<p>"Views of the Child"-raportit voivat olla hyödyllinen ja nopea tapa saada lapset osallisiksi oikeusprosessiin ja jakaa lapsen näkemykset vanhempien ja päätöksentekijöiden kanssa. On oltava kuitenkin tietoinen, että raportit eivät välttämättä paljasta esimerkiksi vanhempien manipuloinnin kohteena olevien lasten todellisia näkemyksiä.</p>
<p>Birnbaum, Rachel & Bala, Nicholas (2017) Views of the Child Reports: The Ontario Pilot Project. International Journal of Law, Policy and The Family 31, 344-362</p>	<p>Tarkastella pilotti-projektin kokemuksia "Views of the child" -raportin käytöstä Ontariossa. Kohdema: Kanada</p>	<p>Aineistona 86 lapsen, 41 vanhemman, 35 vanhemman lakimiehen, 29 sosiaalityöntekijän ja 28 tuomarin haastattelut. Kvalitatiivinen tutkimus, tutkimusmenetelmää ei eritelty.</p>	<p>Suurin osa haastatelluista koki raportit hyödyllisinä huoltoriidan ratkaisun kannalta. Lapset arvostivat sitä, että pääsivät jakamaan näkemyksensä. Jotkut haastatelluista nostivat esiin huolen siitä, ettei tämä menetelmä sovi kaikkiin huoltoriitatapauksiin.</p>
<p>Hayes, Michelle & Birnbaum, Rachel (2020) Voice of the Child Reports in Ontario: A Content Analysis of Interviews with Children. Journal of Divorce & Remarriage 61 (5), 301-319</p>	<p>Ymmärtää lasten näkemyksiä ja toiveita vanhempien eroon liittyen sekä oppia lapsen osallisuuden hyödyistä ja haasteista vanhempien riitoihin liittyen. Kohdema: Kanada</p>	<p>86 sosiaalityöntekijöiden laatimaa kirjallista "Views of the Child" -raporttia. Kvalitatiivinen tutkimus, analyysimenetelmänä sisällönanalyysi.</p>	<p>Tärkeimmät lasten esiin nostamat teemat olivat sisarusuhteiden tärkeys, vanhempien välinen konflikti ja sen kielteiset vaikutukset vanhempien ja lasten välisen suhteeseen sekä heidän näkemyksensä ja kokemustensa kuuntelemisen arvostus.</p>
<p>Kääriäinen, Aino (2019) Lapsen kuulemisesta kirjoittaminen olosuhdeselvityksissä. Janus 27 (4), 379 –394</p>	<p>Tarkastella, kuinka ammattilaiset muodostavat ja muotoilevat lapsen näkemyksiä käräjäoikeuden pyytämässä sosiaalitoimen selvityksissä vanhempien huoltoriidan ratkaisemiseksi. Kohdema: Suomi</p>	<p>Aineistona 56 sosiaalitoimen laatimaa olosuhdeselvitystä vuodelta 2011. Kvalitatiivinen tutkimus, lapsen kuulemisesta kirjoitettuja katkelmia analysoitu "tulkittuna käytäntönä".</p>	<p>Asiakirjoissa lapsen mielipiteen kirjoittamisessa käytettiin lapsen toiminnan havainnoinnin kuvaamista, tekstiin rakennettuja dialogeja sekä havainnollistettiin lapsen kokema lojaliteettiristiriitaa ja turvallisuuden kokemusta. Kirjoittajalla on suuri vastuu lapsen mielipiteen välittäjänä.</p>

<p>Notko, Marianne & Sevón, Eija (2018) Konfliktit lasten perhesuhteissa. Teoksessa Eerola, Petteri & Pirskanen, Henna (toim.): Perhe ja tunteet. Helsinki: Gaudeamus, 67-87</p>	<p>Tarkastella, miten lapset jäsentävät ja järjeistävät perhesuhteidensa konflikteja ja miten konfliktit vaikuttavat lapsen arkeen. Kohdema: Suomi</p>	<p>Aineistona 32 lapsen temaattiset haastattelut. Kvalitatiivinen tutkimus, analyysimenetelmänä kolmivaiheinen temaattinen analyysi.</p>	<p>Ristiriitarilanteet perhesuhteissa synnyttävät ambivalentteja tunteita lapsissa ja toisinaan uhkaavat emotionaalista turvallisuutta. Tilanteita tulisi tarkastella myös lapsen toimijuuden näkökulmasta vähintään mahdollisuutena ymmärtää konfliktitilannetta tai parhaimmillaan mahdollisuuksina rakentavaan toimintaan.</p>
<p>Quigley, Catherine & Cyr, Francine (2017) Children's perspectives on parenting coordination: Insights from the Montreal parenting coordination pilot project. Journal of Child Custody vol. 14 (2-3), 151-174</p>	<p>Tarkastella, miten vanhempainohjaus on menetelmänä vaikuttanut mukana olleisiin lapsiin ja heidän kokemuksiinsa perhetilanteestaan. Kohdema: Kanada</p>	<p>Aineistona 10 vaikean huoltoriidan perhettä, jotka ovat saaneet vanhempainohjauspalvelua keskimäärin vuoden ja 40 tunnin ajan. Tutkimuksessa käytetty kvantitatiivisia menetelmiä (ei vastaa tutkimuskysymykseen) sekä kvalitatiivisia menetelmiä (puolistrukturoitu teemahaastattelu, n= 10 lasta), jossa käytetty temaattista analyysia.</p>	<p>Tulokset olivat kahtia jakautuneet. Noin puolet lapsista kokivat, että ohjaus on parantanut heidän elämäänsä esimerkiksi lieventämällä vanhempien välistä riitaa tai vanhempien parantuneen kommunikaation myötä. Monet lapset kuitenkin kokivat turhautuneisuutta ohjaukseen ja kokivat, ettei siitä ollut hyötyä. Kokemus siitä, ettei itse tullut kuulluksi, oli yhteydessä negatiivisiin kokemuksiin ohjauksesta.</p>
<p>Quigley, Catherine & Cyr, Francine (2018) The Voice of the Child in Parenting Coordination: Views of Children, Parents, and Parenting Coordinators. Journal of Divorce and Remarriage 59 (6), 501-527</p>	<p>Selvittää lasten, vanhempien ja ammattilaisten näkemyksiä lapsen osallisuudesta vanhempainohjaukseen. Kohdema: Kanada</p>	<p>Aineistona 10 lapsen, 14 vanhemman ja 2 vanhempainohjaajan haastattelut ohjauksen päätyttyä. Kvalitatiivinen tutkimus, tutkimusmenetelmänä temaattinen analyysi.</p>	<p>Suurin osa lapsista ja vanhemmista oli sitä mieltä, että lapsen tulee saada osallistua vanhempainohjaukseen ja saada äänensä kuuluviin. Tulos vahvistaa näkemystä siitä, että lapsen kuuleminen eron jälkeen on tärkeää, vaikka vanhemmat riitelisivät.</p>
<p>Sigurdardóttir, Sólveig & Júlíusdóttir, Sigrún & Pálsdóttir, Dögg (2018) Children's voices on equal time-sharing arrangement following parents' divorce. The Journal of social welfare & family law 40 (2), 164-180</p>	<p>Tarkastella aikuistuneiden lasten kokemuksia vuoroasumisesta vanhempien eron jälkeen. Kohdema: Islanti</p>	<p>Aineistona kvantitatiivinen kyselyaineisto (n=4066, ei vastaa tutkimuskysymykseen), sekä kvalitatiivinen aineisto, joka koostuu 16 yksilöhaastattelusta. Kvalitatiivinen aineisto analysoitu teemoittelun keinoin.</p>	<p>Tutkimuksen perusteella suurin osa vanhemmista valitsi vuoroasumisen lapsilleen omien mieltymystensä perusteella. Tiettyjen olosuhteiden voimassa ollessa vuoroasuminen näyttöä lapsille positiivisena asiana.</p>